

EVANĐELJE PO IVANU – UVOD

1. Stilske karakteristike Ivanova evanđelja

Ivanovo evanđelje, osobito prolog i Isusovi govori, ima **poetski oblik** koji se očituje ne u paralelizmima ili rimi već u ritmu. Isusov govor u Iv je zbog toga puno **svečaniji** nego kod sinoptika. U SZ Božja riječ objavljena po prorocima ima također uglavnom poetski oblik. Ivanov Isus dolazi od Boga i zato je normalno da njegove riječi budu svečane i sakralne.

Isus koji dolazi od Boga koristi se ljudskim rječnikom koji nije sposoban izraziti božanske stvarnosti. Zato se Ivanov Isus često služi **metaforama** kako bi opisao sebe ili predstavio svoju poruku. Isusovi sugovornici često puta ne razumiju metaforu, jer je shvaćaju doslovno. **Nerazumijevanje** daje Isusu priliku da objasni svoju misao i izloži detaljnije svoj nauk. Primjeri: *hram – Isusovo tijelo* (1,19-21); *roditi se ponovno – iz vode i Duha* (3,3-4); *dati piti – nemati čime zagrabiti* (4,10-11); *Lazar spava – mrtav je* (11,11-13). Nisu samo Isusove riječi pune simbolike već i evanđelistovi komentari. Npr. 13,30: *30On dakle uzme zalogaj i odmah iziđe. A bijaše noć.*

Isusove riječi često su višeznačne. Npr. izraz *biti podignut sa zemlje* znači Isusovu smrt na križu ali i Isusov povratak Bogu (3,14; 8,28; 12,34). Izraz *živa voda* u 4,10 Samarijanka razumije kao tekuću vodu, Isus kao vodu koja daje život. **Više puta metafora ima više značenja.** Tako izraz *kruh život* u 6,35-51a označava božansku objavu i mudrost, a u 6,51b-58 euharistiju. Slika janjeta može označavati pashalno janje ili slugu Jahvina koji je zaklan poput janjeta (usp. 1,29.36).

U Ivanovom evanđelju često nailazimo na **ironiju**. Ironija može biti: 1) fino, prikriveno ismijavanje pri kojem se govori obratno od onoga što bi trebalo reći, npr. kad se kaže «mudra glava», a govori se o glupanu; 2) obrat događaja koji se oštro razlikuje od željenoga ili očekivanoga njihova toka. Isusovi protivnici ne htijući i ne znajući izriču o Isusu tvrdnje koje su istinitije i imaju dublje značenje nego što oni misle.

3,2: *Rabbi, znamo da si od Boga došao kao učitelj jer nitko ne može činiti znamenja kakva ti činiš ako Bog nije s njime;* Odnos Isusa i Boga je puno intimniji nego što Nikodem priznaje.

4,12: *12Zar si ti možda veći od oca našeg Jakova koji nam dade ovaj zdenac i sam je iz njega pio, a i sinovi njegovi i stada njegova?";* Isus je zaista puno veći od Jakova.

7,35: *35Rekoše nato Židovi među sobom: "Kamo to ovaj kani da ga mi nećemo naći? Da ne kani poći raseljenima među Grcima i naučavati Grke?;* Isus će zaista doći do Grka, i ne samo do njih, preko svojih učenika koji će ga naviještati.

11,50: *50I ne mislite kako je za vas bolje da jedan čovjek umre za narod, nego da sav narod propadne!";* Kajfa ovdje nije ni svjestan koliko je istinita njegova tvrdnja da Isus umire za narod, međutim ne toliko za njegovu političku dobrobit već za vječno spasenje.

Ivan često upotrebljava **inkluzije** (ponavljanje istog izraza ili ideje na početku i na kraju neke tekstualne jedinice, rečenice, odlomka, poglavlja, evanđelja) kojima označava glavnu ideju određenog teksta te ujedno njegov početak i kraj. Inkluziju čitavog evanđelja sačinjava tema Isusova božanstva i života kojemu je on izvor:

1,1-5: *U početku bijaše Riječi Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog. ...Svemu što postade u njoj bijaše život...*

20,28-31: *²⁸Odgovori mu Toma: "Gospodin moj i Bog moj!" ...³¹A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu.*

Inkluziju čitavog poglavlja imamo u Iv 9. Ovdje inkluzija naglašava da vidjeti i biti slijep u Iv 9 ima dublje značenje. Nije grešan onaj koji se slijep rodi već onaj koji ne želi vjerovati u Isusa.

9,1-3: *Prolazeći ugleda čovjeka slijepa od rođenja. ²Zapitaše ga njegovi učenici: "Učitelju, tko li sagriješi, on ili njegovi roditelji te se slijep rodio?" ³Odgovori Isus: "Niti sagriješi on niti njegovi roditelji, nego je to zato da se na njemu očituju djela Božja."*

9,40-41: *⁴⁰Čuli to neki od farizeja koji su bili s njime pa ga upitaju: "Zar smo i mi slijepi?" ⁴¹Isus im odgovori: "Da ste slijepi, ne biste imali grijeha. No vi govorite: 'Vidimo' pa grijeh vaš ostaje."*

U Ivanovom evanđelju stil je često **ciklički**, kružni. Ivan se često vraća na neki motiv o kojemu je već govorio, produbljuje ga i obrađuje s nekog drugog aspekta. Tako npr. u 1,1-5 imamo 5 motiva:

1. Postojanje Logosa i njegov odnos s Bogom
2. Uloga i posredništvo Logosa u stvaranju
3. Utjelovljenje
4. Život utjelovljene Riječi je život i svjetlost ljudima
5. Kontrast između svijetla i tame i pobjeda svjetla.

U 1,6-8 Ivan produbljuje četvrti motiv. U 1,9-13 Ivan preuzima sve osim prvog motiva. U 1,14-18 Ivan produbljuje prvi, treći i četvrti motiv.

Ivan često umeće u tekst kratka **objašnjenja semitskih izraza i imena**:

"Našli smo Mesiju!" - što znači "Krist - Pomazanik" (1,41); "Ti si Šimun, sin Ivanov! Zvat ćeš se Kefa!" - što znači "Petar - Stijena" (1,42); "Idi, operi se u kupalištu Siloamu!" - što znači "Poslanik." (9,7).

Nailazimo često i na **komentare evanđelista koji objašnjavaju pozadinu radnje**:

⁹Kad okusi vodu što posta vinom, a nije znao odakle je - znale su sluge koje zagrabiše vodu - ravnatelj stola pozove zaručnika (2,9);

²³A krstio je i Ivan, u Enonu blizu Salima, jer ondje bijaše mnogo vode. Ljudi su dolazili i krstili se. ²⁴Jer Ivan još nije bio bačen u tamnicu (3,23-24);

⁷⁰Odgovori im Isus: "Nisam li ja vas dvanaestoricu izabrao? A ipak, jedan je od vas davao." ⁷¹Govoraše to o Judi, sinu Šimuna Iškariotskoga, jednom od dvanaestorice, jer on ga je imao izdati (6,70-71);

¹³Tada odvedoše toga bivšeg slijepca farizejima. ¹⁴A toga dana kad Isus načini kal i otvori njegove oči, bijaše subota (9,13-14);

«Njega pitajte! Punoljetan je: neka sam o sebi govori!" ²²Rekoše tako njegovi roditelji jer su se bojali Židova. Židovi se doista već bijahu dogovorili da se iz sinagoge ima izopćiti svaki koji njega prizna Kristom. ²³Zbog toga rekoše njegovi roditelji: "Punoljetan je, njega pitajte!" (9,22-23);

"Gospodine, ako spava, ozdravit će." ¹³No Isus to reče o njegovoj smrti, a oni pomisliše da govori o spavanju, o snu. (11,13).

Neki **komentari evanđelista** su **teološke naravi** i odaju pashalnu perspektivu:

²¹No on je govorio o hramu svoga tijela. ²²Pošto uskrsnu od mrtvih, prisjetiše se njegovi učenici da je to htio reći te povjerovaše Pismu i besjedi koju Isus reče (2,21-22);

⁵Isus podigne oči i ugleda kako silan svijet dolazi k njemu pa upita Filipa: "Gdje da kupimo kruha da ovi blaguju?" ⁶To reče kušajući ga: jer znao je što će učiniti (6,5-6);

⁶⁴"A ipak, ima ih među vama koji ne vjeruju." Jer znao je Isus od početka koji su oni što ne vjeruju i tko je onaj koji će ga izdati. (6,64);

³⁹To reče o Duhu kojega su imali primiti oni što vjeruju u njega. Tada doista ne bijaše još došao Duh jer Isus nije bio proslavljen (7,39);

⁵¹To ne reče sam od sebe, nego kao veliki svećenik one godine prorokova da Isus ima umrijeti za narod; ⁵²ali ne samo za narod nego i zato da raspršene sinove Božje skupi u jedno (11,51-52);

¹⁶To učenici njegovi isprva ne razumješe. Ali pošto je Isus bio proslavljen, prisjetiše se da je to bilo o njemu napisano i da mu baš to učiniše (12,16);

³²A ja kad budem uzdignut sa zemlje, sve ću privući k sebi." ³³To reče da označi kakvom će smrću umrijeti (12,33)

Ivan od svih evanđelista ima **najsiromašniji rječnik**. Upotrebljava oko tisuću riječi, trostruko manje nego drugi evanđelisti. Međutim mnoge riječi imaju **simboličko značenje**. Ovakav stil čini četvrto evanđelje teškim za razumijevanje ali i bogatim u značenju. **Klement Aleksandrijski** naziva Ivana »**duhovnim evanđeljem**«. Dubinsko shvaćanje Krista i njegove djelatnosti postiže se kod Iv pomoću **simbolizacije njegove povijesti**. Činjenice i riječi imaju različite razine smisla i neprestano upućuju onkraj sebe samih. Odatle važnost pojma »**znamenje**« te upućivanje na mnogostruki smisao neke činjenice ili riječi. Samo iskustvo Duha omogućuje dokučiti nakanu teksta.

2. Struktura Ivanova evanđelja

2.1. R.E. Brown

1,1-18: Prolog: *Uvod u i sažetak o postojanju i djelovanju utjelovljene Riječi*
1,19-12,50: Prvi dio – Knjiga znakova: *Riječ se objavljuje svijetu i svojim, ali oni ga ne prihvaćaju*

1. Prvi dani Isusove objave svojim učenicima pod raznim naslovima - (1,19-51): Jaganjac Božji, Sin Božji, Mesija, kralj Izraelov

2. Od prvog do drugog znamenja u Kani - (Iv 2-4): Isus pretvara vodu u vino; čišćenje hrama; Nikodem; Samarijanka; Isus ozdravlja sina kraljevog službenika;
3. Starozavjetni blagdani – (Iv 5-10):
 - Subota: ozdravljenje uzetoga u subotu (Iv 5)
 - Pasha: umnoženje kruhova i hod po vodi (Iv 6)
 - Blagdan sjenica: ozdravljenje slijepca (Iv 7,1-10,21)
 - Blagdan posvećenja: Isus je posvećen namjesto hramskog oltara (10,22-42)
 - Uskrsnuće Lazara, Sinedrij osuđuje Isusa na smrt; Marija ga pomazuje za ukop; Isus ulazi u Jeruzalem; kraj Isusovog javnog djelovanja i dolazak časa (dolazak pogana) (Iv 11-12)

13,1-20,31: Drugi dio – Knjiga slave: *Onima koji su je prihvatili Riječ objavljuje svoju slavu povratkom Ocu po smrti, uskrsnuću i uzašašću.*

1. Posljednja večera i Isusov oproštajni govor (Iv 13-17)
 - a) Posljednja večera (Iv 13): večera, pranje nogu, Judina izdaja, nagovještaj Petrovog zatajenja
 - b) Isusov oproštajni govor (Iv 14-17); Isusova velikosvećenička molitva (Iv 17)
 2. Isusova muka i smrt (Iv 18-19)
 3. Isusovo uskrsnuće (Iv 20): četiri scene u Jeruzalemu, dvije vani na grobu, dvije unutra; zaključak evanđelja – autorov cilj (20,30-31)
- 21,1-25: Epilog:** Ukazanja Uskrslog u Galileji; drugi zaključak

2.2. P. Mollat – struktura pod liturgijskim vidom (po blagdanima)

Ivan prema Mollatu naglašava židovske liturgijske blagdane kao okvir svojega pripovijedanja: tri P Ashe (2,13; 6,7. 11,55), jedan ne poblize određen blagdan (5,1; 5,9: subota), jedan Blagdan sjenica (7,2), jedan Blagdan posvete hrama (10,22). S druge strane on više puta pomno broji dane pri razdiobi Kristova života na određena razdoblja. Tako spominje prvi tjedan Isusova misterija (1,19 - 2,11), tjedan oko Blagdana sjenica (7,2.14.37), tjedan Muke (12,1.12; 19,31.42).

- **Proslov (1,1-18):** Sinteza čitavog evanđelja

- **1. dio: Knjiga židovskih blagdana – Isusov ministerij (1,19-12,50)**

1. Nastupni tjedan – Pasha novog hrama (1,19 – 4,54);
2. Subota u Jeruzalemu (5,1-47): ozdravljenje uzetog i prva oporba objavi.
3. Pasha kruha života u Galileji (6,1-71): nova oporba objavi;
4. Blagdan sjenica (7,1-10,21): ozdravljenje slijepca, veliki otklon;
5. Blagdan posvete Hrama (10,22 - 11,54): odluka o smaknuću Isusa;
6. Završetak Isusova javnog djelovanja i uvod u posljednju Pashu (11,55 - 12,50).

- 2. dio: Knjiga «Isusovog časa» - Pasha Jaganjca Božjega (13,1 -20,31):

1. Posljednja večera s učenicima (13,1 - 17,26);
 2. Izvještaj muke (18 - 19);
 3. Uskrsnuće (20,1-29 i prvi zaključak evanđelja (20,30-31)
- Pogovor (21,1-25):** najava djelovanja Crkve i Isusovog povratka.

2.3. C.K. Barrett

- a. Prolog (1,1-18)
- b. Izvještaji, razgovori, govori (1,19-12,50)
- c. Isus sam sa učenicima (13,1-17,26)
- d. Muka i uskrsnuće (18,1-20,31)
- e. Pogovor (21,1-25)

3. Ivan i sinoptici

Ivan se razlikuje od sinoptičkih evanđelja u mnogo čemu. **Razlika se očituje odmah na početku:** dok sinoptici polaze od konkretnog života čovjeka Isusa iz Nazareta, točnije Marko od njegova krštenja na Jordanu, a Matej i Luka od njegova rođenja i djetinjstva, Ivan započinje govorom o Isusovoj preegzistenciji kao Logosa (Riječi). U Prologu Ivanova evanđelja (1, 1 -18). Isus je prikazan kao Riječ vječnog Oca koja je postojala od vječnosti, u vremenu sišla na zemlju, uzela ljudsko tijelo, objavila nam Oca i opet se vratila k njemu.

Iznenaduju **razlike zemljopisnoga i kronološkoga reda.** Sinoptici u pamet dozivaju Isusovo dugo galilejsko razdoblje, zatim više ili manje opširan put prema Judeji te napokon kratak boravak u Jeruzalemu. Ivan naprotiv izvješćuje o čestim pomacima iz jedne pokrajine u drugu (Galileja – Samarija – Judeja) i dočarava dugotrajan boravak u Judeji i nadasve u Jeruzalemu (1, 19-51; 2,13-3, 36; 5,1-47; 7,14-20, 31). Spominje više proslava blagdana Pashe (2,13; 5,1; 6,4; 11, 55) te daje tako naslutiti da je Isusovo djelovanje trajalo više od dvije godine. Najveći dio Isusove aktivnosti odvija se u Jeruzalemu i oko njega, on svake godine slavi Pashu u Hramu. Za razliku od sinoptika Ivan Krstitelj kod Ivana nije prikazan kao preteča koji, pošto je ispunio svoje poslanje, ustupa mjesto Isusu, već kao svjedok za njega, pa oni jedno vrijeme djeluju paralelno.

Razlike se zapažaju isto tako **u pogledu stila:** dok sinoptici najčešće pružaju kratke odsječke, zbirke izreka ili prikaza čuda s kratkim izjavama, Ivan donosi **ograničen izbor događaja ili znamenja** koji se najčešće opširno osvjetljuju susretima ili besjedama. Četvrto evanđelje **želi bolje od sinoptika osvijetliti smisao Isusova života, djela i riječi.**

Ivan se izdvaja i **po izboru i izvornosti građe koju donosi.** Istina, on **podsjeca na dosta događaja spomenutih u sinoptičkoj predaji:** djelovanje Ivana Krstitelja, Isusovo krštenje u Jordanu i poziv prvih učenika (1,19—51; usp. Mt 18-22; Mk 1,16-20; Lk 5,1-11); izgon trgovaca iz Hrama (2,13—21; usp. Mt 21,12-17; Mk 11,15-19; Lk 19,45-48); liječenje sina kraljeva službenika

(4, 43—54; usp. Mt 8,5-13; Lk 7,1-10); ozdravljenje uzetoga (5, 1—15; usp. Mt 9,1-8; Mk 2,1-12; Lk 5,17-26) i slijepca (9, 1—41; usp. Mt 20,29-34; Mk 10,46-52; Lk 18, 35-43); umnoženje kruha na obali i hod po moru (6, 1—21; usp. Mt 14,13-33; Mk 6,30-52; Lk 9,10-17), raspre u Jeruzalemu (7 — 8 i 10; usp. Mt 21-23; Mk 11-12; Lk 19-20); pomazanje u Betaniji i odvijanje pashalnih događaja (12 — 21; usp. Mt 26-28; Mk 14-16; Lk 22-24).

Ali **nema drugih podataka sinoptičke predaje**, kao što su kušnja u pustinji, preobraženje, prikaz ustanovljenja euharistije, agonija u Getsemaniju, mnogi prikazi čuda i mnoge pouke (od Besjede na gori i većine prisproda do Es-hatološke besjede). I **jezik** je jako različit: »kraljevstvo Božje« pojavljuje se samo u jednom odlomku (3, 3—5); Ivan radije govori o životu i o životu vječnomu. Drage su mu **teme**: svijet, svjetlo-tama, istina-laž, slava Božja - slava koja dolazi od ljudi.

U četvrtom dakle evanđelju nema nekih dijelova sinoptičke predaje, ali se zauzvrat susreću **neki novi podaci**: znamenje u Kani (2,1-11), susret s Nikodemom (3,1-11), razgovor sa Samarijankom (4,5-42), Lazarovo uskrišenje (11,1-57), pranje nogu (13,1-19) i **različite naznake u prikazu Muke i Uskrsnuća**. Isus kod Ivana nije predstavljen kao **čovjek boli**, kao Sin Čovječji koji mora trpjeti (usp. Mk 8,31; 9,31; 10,33), nego kao Očev objavitelj koji znade »da mu je došao čas kad će otići s ovoga svijeta k Ocu« (13,1), a taj čas jest **čas njegova uzdignuća (8,28) i njegove proslave (17,3)**.

U kojoj je mjeri Ivan poznao sinoptička evanđelja? Prema nekim tumačima sličnosti koje postoje između Ivana i sinoptika jasan su dokaz da je Ivan imao pred sobom Mk, Mt i Lk. Razlike između Iv i sinoptika objašnjavale su se pretpostavkom da je Ivan odlučio upotpuniti sinoptike vlastitim, više meditativnim sjećanjima. **Drugi** smatraju da Ivan ne samo nije poznao sinoptike, već se njegova tradicija razlikuje od one ivanovske. Sličnosti su slučajne, budući da obje tradicije prenose sjećanja na iste riječi i djela. **Srednja** i najprihvatljivija linija jest da Ivan poznaje sinoptičku predevandeosku tradiciju, koja je u ivanovskoj zajednici doživjela svoj vlastiti razvoj.

Ivanovo evanđelje mnogo više od sinoptika nosi **kulturni i sakramentalni pečat**. Isusov se život odvija u okviru Židovske liturgije. On svoja čuda čini i svoje besjede drži povezano s glavnim židovskim blagdanima, a često i u samom Hramu. Osim toga uči da je on središte religije obnovljene »u duhu i istini« (4,24). Razgovor s Nikodemom sadrži sve elemente krsne kateheze (3,1-21). Čini se da je misao o krštenju kao prosvjetljenju (9,1-34) ili kao uskrsnuću (5,1-14; 7,21-24) prisutna u izvještajima o ozdravljenju slijepca od rođenja i uzetoga. U gl. 6 nalazi se zbirka euharistijskih pouka. Otajstvo kršćanske Pashe, koja je zamijenila staru Pashu, prožima cijelo ovo Evanđelje (1,29.36; 2,13; 6,4; 19,36). Židovski obredi čišćenja (2,6; 3,25) ovdje ustupaju mjesto čišćenju duha po Riječi (15,3) i Duhu (20,22s). **Isusov se dakle život gleda u povezanosti s kršćanskim otajstvom, proživljavanjem u bogoštovlju i sakramentima.**

4. Je li Ivan autentično «evanđelje»?

Ako pođemo od toga da je Iv u mnogo čemu različit od sinoptičkih evanđelja, onda je na mjestu pitanje: **Može li se Iv uopće ubrajati u književnu vrstu koju je stvorio i u Bibliju uveo Marko**, a koju poznamo pod imenom »evanđelje«? Ipak Ivanov spis još od crkvene starine nosi naziv »Evanđelje po Ivanu«. Zašto?

Grčki pojam εὐαγγέλιον na hrvatskom znači »Radosna vijest«, »Dobra vijest«, »Poruka spasenja«. **Apostolski navještaj** evanđelja ili kerigma je prvotno bio ograničen na misterij Isusove smrti i uskrsnuća (usp. 1 Kor 15,1-5). To je bilo dostatno u prvim godinama, kad je uspomena na Isusa iz Nazareta bila još jako živa. Tada se nije postavljalo pitanje njegove povijesne egzistencije, već teološkog značenja njegove smrti i uskrsnuća. S vremenom, kako je sve više bljedila uspomena na povijesnu osobu Isusa iz Nazareta, prijetila je **opasnost da taj navještaj postane mit**. Trebalo mu je **dati povijesnu podlogu**. To je već prije Marka učinio pisac izvješća o Isusovoj mucu i smrti. U tom izvješću on je, uz izvorni apostolski navještaj, povezo priповijedanje o tri posljednja dana iz Isusova života i tako toj kerigmi dao povijesnu dimenziju. Bio je to navještaj u obliku pripovijedanja. Marko je to proširio na tri godine njegova javnog djelovanja. On je u svoju literarno zamišljenu Radosnu vijest (εὐαγγέλιον - usp. Mk 1,1), uz izvješće o mucu, smrti i uskrsnuću koje je preuzeo iz tradicije, uvrstio pripovijedanje o Isusovu nastupu u Galileji, njegovo propovijedanje kraljevstva Božjega, njegova čudesa, njegove rasprave i brojne pojedinačne riječi i tako stvorio **»evanđelje« kao literarno djelo**. To literarno djelo želi biti i ostati **navještaj, a ne reportaža o povijesnom Isusu iz Nazareta**. Nije glavni cilj posredovati što više podataka o Isusu iz Nazareta, već **posredovati i produbljivati vjeru u Isusa Krista kao Mesiju i Sina Božjega**.

Upravo po tome i Ivanov je spis jednako »evanđelje« kao i sinoptička evanđelja, jer i njemu je **isti cilj**, što pisac na kraju svoga djela otvoreno kaže: *»Mnoga je druga čudesa učinio Isus pred svojim učenicima. Ona nisu opisana u ovoj knjizi. A ova su opisana da trajno vjerujete da je Isus Mesija, Sin Božji, te da vjerujući imate život po njemu« (Iv 20,30s)*. To što je pisac Ivanova evanđelja taj cilj pokušao ostvariti na drukčiji način, ne mijenja ništa na stvari. Dakle, nema nikakva razloga da se Ivanovu spisu, unatoč svim spomenutim razlikama u odnosu na sinoptike, uskrati naziv »evanđelje«.

5. Tko je napisao Ivanovo evanđelje?

5.1. Iv 21,24

Iv 21,24 na prvi pogled poistovjećuje pisca četvrtog evanđelja s »učenikom koga je Isus ljubio«, s onim dakle o kojem je riječ više puta za vrijeme vazmenih događaja: naslanja se Isusu na grudi i pita tko će ga izdati (13, 23); Isus mu predaje pod križem Mariju za majku (19,26); zajedno s Petrom trči na grob Isusov (20,2); prvi prepoznaje uskrslog Isusa (21,7); Isus spominje mogućnost da ostane živ do njegovog drugog dolaska (21,20-24). Taj učenik

naziva sebe očevicem pashalnih događaja (19,35-37; 21,24). Možda je to onaj isti »**drugi učenik**« koji je bio poznat velikom svećeniku i kao takav smije ući i uvesti Petra u palaču gdje će suditi Isusu (18,15-16). Zajedničko ljubljennom učeniku i «drugom učeniku» jest činjenica da u Ivanovom evanđelju ostaju **anonimni**.

5.2. Odgovor tradicije – apostol Ivan

Od 2. stoljeća crkvene predaje zovu ljubljenog učenika Ivan i počinju ga poistovjećivati s jednim od Zebedejevih sinova, jednim od Dvanestorice. Najizričitiije je svjedočanstvo sv. Ireneja iz 180. godine koje prenosi Euzebije Cezarejski u svojoj Povijesti Crkve: »*Nakon toga Ivan, Gospodinov učenik, onaj koji je naslonio glavu na Isusove grudi, objavio je Evanđelje dok se nalazio u Efezu azijskomu*« (Adv. Haer. III, 1, 1). **Irenej** kaže i kad se to dogodilo: »*Svi prezbiteri koji su se okupljali u Aziji kod Ivana, učenika Gospodinova, svjedoče da je Ivan to predao, A onda je ostao kod njih do Trajanova vremena*« (Iren, Haer II 22,5= Eus PC III 23,3). Trajan je bio car od 98. do 117. Ivanovo je evanđelje dakle prema Ireneju napisano **u Efezu do 98 godine**. Irenejeve bi tvrdnje trebale biti istinite, budući da je on bio učenik sv. **Polikarpa** kojega je Ivan Apostol postavio za biskupa Smirne u Aziji.

Međutim, jedan odlomak djela **Papije**, biskupa Hierapolisa u Frigiji, negdje iz 140. godine, postavlja u pitanje identitet Ivana kojega Irenej spominje. »*Kad bi odnekuda došao koji od učenika prezbitera, raspitivao bih se što su govorili prezbiteri (stariji): što je rekao Andrija, što Petar, što Filip, što Toma, što Jakov, što Ivan, što Matej, što li bilo koji drugi Gospodinov učenik ili što govore Aristion i prezbiter Ivan, Gospodinovi učenici*« (Euzebije, Hist. eccl. III, 4). Razlikovao se dakle Ivan apostol, jedan od Dvanaestorice, i drugi Ivan, starješina, Gospodinov učenik. **Koji od ove dvojice je napisao četvrto evanđelje?** Problem postaje veći ako uzmemo u obzir činjenicu da **Ignacije Antiohijski**, pišući oko 110. pismo zajednici u Efezu, ne spominje da je apostol Ivan boravio kod njih. Iz svih ovih razloga se smatra da *Irenej* osobno nije bio tvorac tradicije po kojoj bi u vrijeme cara Trajana (98.-117.) Ivan boravio u Efezu i tu napisao svoje evanđelje, već da mu je ona kasnije pripisana.

Usprkos ovih nepodudarnosti i nejasnoća **svi kršćanski pisci krajem 2. st. (Irenej, Muratorijev kanon, Klement Aleksandrijski, Origen, Tertulijan) govore o ulozi Ivana, jednoga od Dvanaestorice u odnosu na četvrto evanđelje kao o sigurnoj činjenici.** Ovdje treba naglasiti da je u to vrijeme bila jaka tendencija pripisivati jednomu od Dvanaestorice one knjige koje su se smatrale kanonskima. Cilj toga bio je potvrditi autoritet kanonskih knjiga. Brown smatra da to ne znači automatski da su oni tvrdili da je Ivan autor evanđelja. Vjerojatnije su time htjeli reći da usmena predaja koja stoji iza evanđelja potječe od dotičnog apostola. U svakom slučaju sve do 18. stoljeća smatralo se sigurnom činjenicom da je četvrto evanđelje napisao apostol Ivan, ljubljeni učenik, tj. **očevidac** Isusovog života, smrti i uskrsnuća.

5.3. Literarna kritika i papirusi iz Egipta – mjesto i vrijeme nastanka Iv

U **19. stoljeća** literarna kritika počela je isticati razlike između Ivana i sinoptika i tvrditi ne samo da **autor četvrtog evanđelja nije svjedok očevidac već i nijekati povijesnu vrijednost njegova djela**. U Ivanu se počeo gledati teologa koji je relativno **kasno** negdje **sredinom 2. stoljeća** napisavši četvrto evanđelje stvorio neku sintezu Petrove i Pavlove teologije. Otpor je crkvenih sredina u početku bio veoma živ jer se pitanje Ivana kao pisca povezivalo s vrijednošću svjedočanstva. Danas znamo bolje razlikovati **pitanje autora i kanoniciteta**. Ako ga i nije napisao apostol Ivan, četvrto evanđelje nije nimalo manje kanonsko, tj. nadahnuto.

Godine 1935. C.H. Roberts publicirao je **papirus Rylands** (P⁵²) sa kratkim odlomkom četvrtoga evanđelja (18,31.33.37—38) koji potječe iz jednog egipatskog kodeksa. Prema stručnjacima papirus datira **između 110. i 130.** godine. Nakon ovoga pronađen je još jedan egipatski papirus koji također sadrži tekst Ivanovog evanđelja: papirus **Egerton 2** koji je napisan oko 150. g. Svi se slažu da je Ivanovo evanđelje nije napisano u Egiptu, već u Maloj Aziji. Ako je Ivanovo evanđelje sredinom 2. st. već kolalo u dalekom Egiptu onda je ono moralo biti napisano puno ranije, najvjerojatnije **između 100. i 110 godine**. Ovaj datum nije daleko od tradicionalnog mišljenja da je četvrto evanđelje objavljeno **potkraj 1. stoljeća**, oko **90.** godine. Brown koji četvrto evanđelje vidi kao djelo dva čovjeka, evanđelista koji ga je sastavio i redaktora koji je dodao 21. poglavlje i još neke dijelove, smatra da je **evanđelje napisano oko 90. a redigirano, tj. dobilo svoj današnji oblik ne kasnije od 110.**

Najvjerojatnije mjesto nastanka četvrtog evanđelja je **Efez**. S time se slaže i tradicija.. Dovoljno je citirati Ireneja: »*Nakon toga Ivan, Gospodinov učenik, onaj koji je naslonio glavu na Isusove grudi, objavio je Evanđelje dok se nalazio u Efezu azijskomu*«. Međutim puno su važnije neke druge činjenice. U Efezu je bila jaka židovska kolonija. **Antisinagogalna polemika** koju primjećujemo kod Ivana vjerojatno odražava sukob kršćana i Židova u Efezu o kojem govori i Otk 2,9; 3,9. Još je važnija činjenica da jedino mjesto izvan Palestine u kojemu NZ spominje učenike sa **Ivanovim krštenjem** je Efez (usp. Dj 19,1-7). U Ivanovom evanđelju je očito da autor želi pokazati da je Isus veći od Ivana. **Filip**, jedan od dvanaestorice, koji se spominje u četvrtom evanđelju 12 puta, prema tradiciji je pokopan u Hijerapolisu koji se nalazi nedaleko od Efeza. Blizu Efeza u Delosu pronađena je i **samritanska sinagoga**. Samaritanci u Ivanovu evanđelju imaju posebnu ulogu. Govori se o utjecaju **kumranskih spisa** na Ivanovo evanđelje. Isti utjecaj nalazimo i u Kol i Ef, poslanicama koje su nastale u Efezu. **Gnosticizam** koji je ostavio svoj utjecaj na Iv bio je posebno jak u Maloj Aziji. Sve ove činjenice potvrđuju da je Iv mogao nastati u Efezu.

Ovi podaci ruše teoriju kritičara iz 19. st. da Iv datira sredinom 2. st. Što je međutim s autorstvom?

5.4. *Ljubljeni učenik nije Ivan apostol*

Ne može se posve isključiti hipoteza da je četvrto evanđelje sastavio sam Ivan, ali većina kritičara nije toga mišljenja. Schnackenburg navodi četiri razloga protiv teorije da su Ivan i ljubljени učenik jedna te ista osoba:

1. Da je Ivan Apostol ljubljени učenik onda bi njegova uloga očevica trebala biti uočljivija, osobito što se tiče događaja iz Isusova života koji su se zbili na Genezeratskom jezeru gdje je on prije poziva ribario. O Isusovoj djelatnosti u Galileji na Genezaretskom jezeru, odakle potječe apostol Ivan, u četvrtom evanđelju saznajemo pak jako malo. **U Iv težište je na Isusovom djelovanju u Jeruzalemu.** Zato Schnackenburg misli da tu treba tražiti čovjeka koji se krije kao autoritet iza četvrtog evanđelja.

2. **Teško je objasniti anonimnost ljubljenog učenika** ako je to doista Ivan apostol. Autoritet Ivana apostola bio bi od velikog značaja za vjerodostojnost evanđelja kao istinitog svjedočanstva. Obično se ova anonimnost objašnjavala kao skromnost. Međutim zašto si onda pridaje tako laskav naslov kao *učenik kojega je Isus ljubio*. Tu nema nimalo skromnosti. Skromnosti nema niti u činjenici da je ljubljени učenik prikazan kao konkurencija Petru.

3. U **Iv 21,2** evanđelist navodi sedam učenika: Šimun Petar, Toma zvani Blizanac, Natanael iz Kane Galilejske, Zebedejevi« i još druga dva učenika koji ostaju bezimena. Malo dalje (Iv 21,7) spominje se ljubljени učenik koji Isusa prepoznaje na obali. Dakle, morao je pripadati toj grupi od sedam učenika. Mogao bi biti jedan od Zebedejevih, tj. Ivan ili Jakov ili jedan od ona druga dva učenika kojima ne znamo imena. Schnackenburg misli da je ljubljени učenik jedan od ova dva posljednja. Zajednici su bila poznata imena Zebedejevih sinova. Kad bi jedan od njih bio ljubljени učenik, **princip anonimnosti**, karakterističan za izraz *učenik kojega je Isus ljubio*, bio bi time napola provaljen.

4. Anonimnost ljubljenog učenika postaje jasna ako je on u prvoj Crkvi bio **relativno nepoznat**. Ivanovskoj zajednici on je naprotiv kao nositelj tradicije i izvanredan tumač Isusove poruke bio jako važan i zato joj je bilo stalo do njegovog autoriteta i priznanja. Zato mu je zajednica dala tako časno ime kao što je «učenik kojega je Isus ljubio».

U 2. stoljeću, kad se u univerzalnoj Crkvi, u kojoj je Ivanovo evanđelje očito uživalo velik ugled, **nije više znalo tko je zapravo ljubljени učenik, logički se zaključilo da je to morao biti apostol Ivan.** Naime, budući da je bio prisutan na posljednjoj večeri i bio tako blizu Isusu da mu je mogao položiti glavu na grudi, ljubljени učenik je morao biti jedan od najbližih Isusovih učenika. Kod sinoptika su to Petar, Jakov i Ivan. Budući da zajedno s Petrom u Iv 20 trči na grob zaključilo se da je ljubljени učenik bio blizak s Petrom. U Dj 3-4 uz Petra je uvijek Ivan. Tako se zaključilo da je ljubljени učenik zapravo apostol Ivan, jedan od Zebedejevih sinova koje evanđelist spominje u 21,2. Tako je ljubljени učenik postao Ivan.

5.5. *Ljubljeni učenik i drugi učenik*

Je li **ljubljeni učenik identičan drugom učeniku** o kojemu čitamo u Iv 18,15-16? Zbog poznanstva tog »drugog učenika« s velikim svećenikom, mnogi autori misle da, ako je to ljubljени učenik, može biti samo **netko tko potječe iz Jeruzalema, a ne Zebedejev sin Ivan** koji je potjecao iz Galileje i nije mogao poznavati velikog svećenika u Jeruzalemu. Schnackenburg misli da je ljubljени učenik **netko iz onog kruga učenika koje je Isus stekao u Jeruzalemu**, dakle nije pripadao krugu Dvanaestorice. To bi onda velikim dijelom objašnjavalo i tako izrazitu **usredotočenost četvrtog evanđelja na Jeruzalem i njegovu užu okolicu**. Onda bi bilo jasnije kako to da je Ivan puno precizniji od sinoptika kad su u pitanje **toponimi u Jeruzalemu i oko njega**. Ivan naime spominje neka geografska imena koja ne nalazimo kod sinoptika: potok Cedron (18,1), Salomonov trijem u hramu (10,23), kupalište Bethzatha (5,2) i Siloam (9,7), Litostrotos (19,13). Sva se ta mjesta nalaze u Jeruzalemu. Autor ovog evanđelja pokazuje veće i preciznije poznavanje židovskih običaja, obreda i blagdana od sinoptika (usp. 2,6; 5,9; 6,4; 7,2; 10,22; 18,28; 19,23.36).

5.6. *Ljubljeni učenik nije evanđelist*

Iv 21,24 daje dojam da je ljubljени učenik pisac četvrtog evanđelja, tj. evanđelist. Međutim ovdje nemamo kao u 1 Iv 2,12-14 prvo lice jednine već **treće**: *24 Taj učenik za ovo svjedoči i ovo napisao. I znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo*. Slično i u 19,35 govori se o ljubljenom učeniku u trećem licu jednine: *35 Onaj koji je vidio svjedoči i istinito je svjedočanstvo njegovo. On zna da govori istinu da i vi vjerujete*. Govori li to ljubljени učenik o sebi u trećem licu jednine? Primjer iz 1 Iv 2,12-14 govori da to nije bilo uobičajeno u tom ambijentu. Uostalom **nije logično** da evanđelist s jedne strane iz samozatajnosti govori o sebi u 3. licu jednine, a s druge strane da se kiti laskavim naslovom *učenika kojeg je Isus ljubio*.

Iv 21,24-25 predstavlja **drugi završetak** Ivanovog evanđelja. Prvi imamo u 20,30-31. Autori se slažu da Iv 21 predstavlja dodatak koji se pripisuje redaktoru koji je djelu dao konačni oblik. Odgovor Isusa u 21,22-23 dopušta slutnju da je ljubljени učenik tada već mrtav. Dakle ljubljени učenik sigurno nije napisao Iv 21. Dakle izraz **napisati** u Iv 21,24 ne možemo uzeti doslovno, kao što i Pilat nije vlastoručno napisao natpis *Isus Nazarećanin, kralj židovski* (usp. 19,19: *A napisao Pilat i natpis te ga postavio na križ...*), već ga je dao napisati i postaviti. Na sličan način iza četvrtog evanđelja nije ruka ljubljenog učenika već njegov autoritet i svjedočanstvo.

Opće je prihvaćena istina da sinoptička evanđelja nisu napisali očevici, već autori koji su prema potrebama svojih zajednica teološki obradili usmenu i pismenu predaju o Isusu koju su imali na raspolaganju. Ovo je razlog različitosti sinoptičkih evanđelja. Ako usporedimo dijelove koji su zajednički sinopticima i Ivanu primjećujemo da su **neki podaci povjesniji kod Ivana, češće međutim**

oni kod sinoptika. Kako je to moguće ako četvrto evanđelje piše očevidac, tj. ljubljani učenik?!?

Pisac četvrtoga evanđelja preuzete tradicije aktualizira za situaciju zajednice svoga vremena. To se posebice odnosi na sukobe i rasprave ivanovske zajednice sa židovstvom, i to u prvom redu s farizejima. Najočitiji primjer jest izvještaj o ozdravljenju slijepca od rođenja (Iv 9). Polazište rasprave je subota (9,14), što asocira na Isusovo vrijeme, ali odluka o isključenju iz sinagoge svakog tko Isusa prizna Mesijom bila je puno kasnijeg datuma (9,22). Ona je donesena na židovskoj sinodi u Jamniji oko 90. godine. To **povezivanje kasnijeg vremena s Isusovim i aktualiziranje pojedinih tradicija za potrebe kasnije zajednice više govori da je autor netko tko je usred tih rasprava nego nositelj predaje.** Osim toga ljubljani učenik je tada vjerojatno bio već **mrtav, ili jako star** što čini malo vjerojatnim da je on napisao četvrto evanđelje.

Iz svega ovoga dade se zaključiti da **evanđelist i ljubljani učenik nisu jedna te ista osoba.** Koji je međutim njihov odnos.

5.7. Odnos ljubljenog učenika i evanđeliste

Brown smatra da je «ljubljeni učenik» bio **minorna figura za vrijeme Isusovog života i djelovanja,** premalo važan da bi ga sinoptička tradicija zabilježila. Međutim **za ivanovsku zajednicu bio je jako važan,** možda zato jer je bio njezin osnivač. Zato ga evanđelist predstavlja kao idealnog učenika, bližeg u ljubavi Isusu čak i od samoga Petra.

Ljubljeni učenik kao **očevidac** najvjerojatnije predstavlja **izvor predaje četvrtog evanđelja.** Ta predaja tijekom desetljeća bila je promišljena i proširivana u svjetlu iskustva ivanovske zajednice. **Evanđelist** koji je mogao biti **učenik ljubljenog učenika** je teološki promišljenu tradiciju složio u djelo jedinstvene literarne vrijednosti. Završnu ruku dao je redaktor koji je vjerojatno također bio učenik ljubljenog učenika. Slično se može reći za autora Ivanovih poslanica, koji prema stručnjacima nije identičan sa autorom evanđelja. Vjerojatno sva trojica proizlaze iz iste **ivanovske škole, tj. iz kruga ljubljenog učenika koji su sačinjavali njegovi učenici, propovjednici u zajednici.** Taj krug je prepoznatljiv po korištenju istim stilom i zajedničkim materijalom koji je ivanovska zajednica prenosila, tj. predajom koja je imala svoj izvor u svjedočanstvu ljubljenog učenika.

Ljubljeni učenik dakle nije ni Ivan apostol niti netko drugi iz kruga Dvanaestorice. Ali on **nije ni samo simbolična osoba** u smislu da predstavlja »tip pravog Isusova učenika« za sva vremena. On je svakako **povijesna osoba,** iako nije više moguće ustanoviti njegov pravi identitet. On je **glavni autoritet u »ivanovskom krugu«,** ali **nije pisac četvrtog evanđelja.** Prema R. **Schnackenburgu** on je «doduše, glavni nositelj tradicije, autoritet koji stoji iza evanđelja; ali samo evanđelje potječe od nekog drugog, s njim povezanog čovjeka, vjerojatno **nekog učenog helenista židovskog podrijetla,**

izvanrednog teologa, koji je tradiciju ljubljenog učenika, koristeći i druge izvore (sinoptička tradicija!?!), preuzeo, teološki interpretirao i sastavio u jednom evanđelju koje je trebalo poslužiti ivanovskoj zajednici...«.

6. Proces nastanka Ivanova evanđelja

Ivanovo evanđelje plod je istog procesa kao i sinoptička evanđelja. Proces ima **tri faze** Na početku procesa su sjećanja na ono što je Isus učinio i rekao, osobito sjećanja očevica, ljubljenog učenika (1). Ta sjećanja su se razvijala pod utjecajem životne situacije ivanovske zajednice koja ih je sačuvala i njezinih propovjednika koji ih iznosili, tumačili i aktualizirali (2). Sigurnost u svemu tome davao im je ljubljeni učenik kao očevidac i Duh Sveti koji je vodio u aktualiziranju Isusovih riječi: usp. 14,26: *Branitelj - Duh Sveti, koga će Otac poslati u moje ime, poučavat će vas o svemu i doživati vam u pamet sve što vani ja rekoh.* Konačno je evanđelist, vjerojatno jedan od darovitih propovjednika, oblikovao usmenu predaju u pisano evanđelje koje sadrži ne samo sjećanja očevica već i teologiju zajednice (3).

7. Jedinstvenost evanđelja - dvostruki završetak - redaktor

Kao što je već rečeno Ivanovo evanđelje ima dvostruki završetak:

1) Iv 20,30-31: *³⁰Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu zapisana u ovoj knjizi. ³¹A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu.*

2) Iv 21,24-25: *²⁴Taj učenik za ovo svjedoči i ovo napisa. I znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo. ²⁵A ima još mnogo toga što učini Isus i kad bi se sve redom popisalo, sav svijet, mislim, ne bi obuhvatio knjiga koje bi se napisale.*

U prvom završetku autor priznaje da ima još materijala o Isusu koje on nije uvrstio u evanđelje. Činjenica da nakon ovog završetka imamo 21 poglavlje i još jedan završetak sugerira da je netko drugi smatrao da originalnu verziju Iv treba kompletirati materijalima koje je htio sačuvati od nestanka. **Dakle imamo autora koji je napisao evanđelje i redaktora koji je nadodao neke dijelove.** Stil 21. poglavlja pokazuje da je redaktor pripadao istoj zajednici i istoj teološkoj struji kao i autor. Izgleda da su i neki drugi dijelovi evanđelja redaktorovi. Npr. u 3,31-36 imamo govor bez jasne ideje tko govori. Dotični tekst ponavlja stvari koje imamo već u 3,7-18. Sličnu **duplikaciju** primjećujemo između 14,1-31 i 16,4-33 te između 6,35-51 i 6,51-58. U ovom zadnjem slučaju prvi tekst naglašava mudrosni aspekt kruha života, drugi tekst euharistijski aspekt. Ove promjene odražavaju razvoj teološke misli u samoj zajednici. **Dodatak 21. poglavlja** koje naglašava ulogu sv. Petra odražava **potrebu zajednice za ljudskim pastirskim autoritetom**, vjerojatno da bi se zaliječile njezine unutarnje podijele kojima je pogodovao karizmatički karakter zajednice.

Ovdje treba nadodati da **Iv 7,53 - 8,11, tekst o ženi zatečenoj u preljubu** ne spada u prvotni tekst evanđelja. Naime najstariji i najpouzdaniji rukopisi Ivanova evanđelja (npr. Sinajski i Vatikanski kodeks) ne sadrže dotični tekst, pa

se zaključuje da se radi o **kasnijem umetku**. Sve ove činjenice govore o tome da Ivanovo evanđelje nije jedinstveno u literarnom pogledu.

Evo još nekoliko činjenica koje pažljivi čitatelj može uočiti, a koje daju **dojam nedovršenosti** četvrtog evanđelja. **Međusobni odnos oproštajnih govora** nije jasan. Prvi govor završava: »Ustanite! Hajdemo odavde!« (14,31), a onda bez ikakva uvoda slijedi drugi oproštajni govor (Iv 15-16), i to pripovijedanjem koje se ničim ne naslanja na prethodni tekst, što znači da su to prvotno bile samostalne cjeline koje je evanđelist prilično nespretno stavio jednu poslije druge, bez ikakva redakcijskog zahvata kojim bi stvorio nekakav logičan prijelaz. Nadalje, **Iv 6 djeluje kao strano tijelo između Iv 5 i Iv 7**. Iako se perikopa Iv 7,15-24 donekle uklapa i u sadašnji kontekst, ipak u njoj nalazimo jasne reminiscencije na ozdravljenje u Iv 5 i bilo bi logičnije da stoji nakon toga poglavlja.

8. Povijest ivanovske zajednice

R. E. **Brown** misli da je na temelju sadržaja Ivanova evanđelja i Ivanovih poslanica moguće otkriti **četiri faze razvoja ivanovskog kruga**.

Početak predstavlja **judeokršćanska zajednica**, koja je svojim **priznanjem Isusa Mesijom predstavljala posebnu skupinu unutar židovstva** (usp. Iv 1, 35-51). No daljnji **razvoj kristologije** u toj zajednici, koji je kulminirao u Isusovoj riječi: »*Ja i Otac jedno smo*«, doveo je do prave **pobune Židova** koju evanđelist opisuje vrlo dramatično: »*Židovi ponovno pograbiše kamenje da ga kamenuju. Isus im odgovori: 'Mnoga vam dobra djela Očeva pokazah. Za koja me od tih djela kamenujete?' Odgovoriše mu Židovi: 'Zbog dobra te djela ne kamenujemo, nego zbog hule: što ti — čovjek - sebe Bogom praviš.'* Odgovori im Isus: '*Nije li pisano u vašem Zakonu: Ja rekoh: bogovi ste! Ako bogovima nazva one kojima je riječ Božja upravljena - a Pismo se ne može dokinuti — kako onda vi onome kog Otac posveti i posla ne svijet možete reći: 'Huliš!'-zbog toga što rekoh: 'Sin sam Božji!'*« (Iv 10, 30-36).

Druga faza povijesti zajednice započela je kad je ona u svoje redove **počela primati Samarijance**, koje su Židovi odavno smatrali u najmanju ruku **polupoganima**. Nije isključeno da su i neki članovi zajednice bili protiv toga, pa je i to mogla biti jedna od **klica podjela** unutar same zajednice (usp. Iv 4). **Problem** je zasigurno postao još **veći** kad su put u zajednicu našli i **potpuni pogani odnosno Grci**, kako piše u samom evanđelju (usp. 12, 20-36). Vjerojatno je to dovelo do **preseljenja zajednice u područje oko Efeza**, jer se takva zajednica nije više mogla održati u židovskoj sredini. Moguće je da je upravo tada uslijedila **odluka židovskih prvaka da se imaju izopćiti iz zajedništva sinagoge svi koji Isusa priznaju Kristom** (usp. Iv 9,22; 12,42; 16,2).

O trećoj i četvrtoj fazi povijesti zajednice svjedoče nam poslanice. Taj **pritisak izvana sad je zamijenjen sve jačim napetostima i sukobima unutar same zajednice**, pa čak i **rascjepom**, o čemu svjedoči I Iv 2, 18-19: »*Djeco,*

posljednji je čas! I, kako ste čuli, dolazi Antikrist. I sad su se već mnogi antikristi pojavili. Odatle znamo da je posljednji čas. Od nas iziđoše, ali ne bijahu od nas. Jer kad bi bili od nas, ostali bi s nama; ali neka se očituje da nisu od nas.» Po svemu sudeći, i sama zajednica podijelila se na **pitanju kristologije**, jer za pisca je kriterij po kojem prepoznaje **Antikrista** nijekanje da je Isus Krist i da je Sin Božji (usp. I Iv 2, 22s).

Čini se da se taj **proces cijepanja zajednice nije dao zaustaviti** i da je **četvrta faza zapravo bila prestanak egzistiranja »ivanovskog kruga« u njegovu dotadašnjem obliku**. Štoviše, čini se da su oni koji su ostali **vjerni bili u manjini**, jer pisac govori o **»lažnim prorocima«** koji se vode Antikristovim duhom i koje on izjednačuje sa svijetom (usp. I Iv 4, 1-6). Čini se da je to bila prijelomna točka. **Tad se taj vjerni dio posve uključio u opću, dakle Petrovu Crkvu, što je našlo odjeka u dodatku evanđelju koji je tada napisan (Iv 21).**

9. Religijsko-povijesna pozadina Ivanova evanđelja

Oduvijek je tumače zanimalo, odakle je evanđelist posudio svoj osebujni način mišljenja, svoje originalne pojmove i teološke kategorije kojima se služi u postizanju svoga cilja, a koji se uvelike razlikuju od sinoptičke predaje. Dakle, nezaobilazno je pitanje religijsko-povijesne pozadine ovoga djela. Tumači se slažu da su u ivanovskim spisima prisutni različiti utjecaji, a ne samo jedan. Mogući utjecaji su slijedeći:

9.1. Helenizam

Sigurno je da Ivan pokazuje više srodnosti s helenističkom misli nego sinoptici. Naglašeno zanimanje za sve što se tiče **spoznaje i istine**, uporaba naslova **Logos**, nadasv e pak primjena **alegorije**, usmjerilo je istraživanje u tom smjeru. Mislilo se posebno na **Filona Aleksandrijskoga**, koji se na početku 1. st. dao na golem pothvat helenizacije židovskoga religioznoga nasljeđa. Važno mjesto u njegovu djelu ima pojam Logos. Ivanova perspektiva međutim je različita od Filonove. U Ivana nema nikakve stupnjevite spoznaje što se od znanosti i filozofskog razmišljanja penje do kontemplacije Bitka; za nj je dovoljna **spoznaja vjere u utjelovljenoga Sina**. Čak i ondje gdje koristi iste riječi, uzima ih u drukčijem značenju. Tako se Ivanov **Logos** ne pojavljuje kao neko **posredničko stvorenje** između Boga i svemira, nego kao **predegzistentni Sin**, u djelovanju posve udružen s Ocem.

9.2. Stari zavjet

Slično kao i u drugim novozavjetnim spisima, i u Ivanovu evanđelju nalaze se **brojni starozavjetni citati ili pozivanje na Stari zavjet** (2,22; 5,39; 7,38.42; 10,35). Posebice se u izvješću o mucu i smrti često govori o **»ispunjenju Pisma«** (13,18; 17,12; 19,24.28.36.37; 20,9). **Ivan**, kao i većina novozavjetnih autora, **shvaća Stari zavjet kao »svjedočanstvo« za Isusa**, bilo da je on

utjelovljen u osobi Mojsija (1,45; 5,45s), Abrahama (8,31s) ili pak kao svjedočanstvo Zakona (10,34; 12,34; 15,25; 18,31). Pritom se autor katkada služi **izravnim citiranjem iz Staroga zavjeta** (10,34; 12,38.40; 15,25; 19,24), a **katkad samo upozorava na nj** (1,51; 2,17; 6,31.45; 7,42; 12,13.37s). Sve mu to služi **da u raspravama sa Židovima, uz pomoć Starog zavjeta, dokaže Isusovo mesijanstvo i sinovstvo Božje** i da na taj način opravda objavu koju on donosi. **Pismo optužuje Židove za njihovu nevjeru**, jer bi u protivnom oni u Pismu otkrili svjedočanstvo za Isusa. Ovako su zbog svoje nevjere slijepi da vide to što već u Pismu stoji kao svjedočanstvo za njega.

9.3. Židovstvo

Ivanovo evanđelje pokazuje da njegov autor jako dobro **poznaje suvremeno židovstvo i njegove običaje**. Iako »Židove« obično srećemo u ulozi **Isusovih protivnika**, evanđelist **ne demonizira sve što je židovsko**. Taj pojam ima svoj točno određen sadržaj. On se odnosi na **članove one etničko-religiozne zajednice koja ima svoje središte u Jeruzalemu**. Posebno se misli na tri najvažnije židovske institucije, a to su: **Hram. Sinedrij i veliki svećenik**.

Ivan jako dobro **poznaje židovske svetkovine**: Pashu (2.13; 6,4; 11.55), Blagdan sjenica (7,2) i Blagdan posvete Hrama (5,1) zatim **farizejsko-rabinske predaje svoga vremena**, među koje posebno spadaju:

- **strogo opsluživanje subote**, zbog čega Isus dolazi u sukob s farizejima (5,16; 7,21-24; 9,14-17);
- **židovska »mesijanska dogmatika«**, što znači židovska pučka vjerovanja s obzirom na vrijeme, mjesto i način dolaska Mesije (1,25.41.49; 4,25; 6,14; 7,25-31.40-44);
- **isključenje kršćana iz zajedništva sinagoge** koje je uslijedilo na sinodi u Jamniji oko 90. godine (9,22; 16,1-4).

Treba reći da su **farizeji židovska stranka koju Ivan najbolje poznaje** (1,24; 3,1; 4,1; 7,32.45.47.48; 8,13.10.13.15.16.18.22.24.26.35; 19,6.15.21). **Evanđelist se zapravo sučeljava s farizejima svoga vremena**, s tom židovskom duhovnom grupacijom koja se jedina uspjela kako tako održati i oporaviti nakon katastrofe 70. godine i koja u vrijeme nastanka evanđelja pričinja velike teškoće ivanovskoj zajednici.

9.4. Židovska apokaliptika i dualizam

Ivanov dualistički obojen govor srećemo u sljedećim parovima:

- svjetlo - tama (Iv 1,4s; 3,19; 8,12; 11,9s; 12,35.46)
- istina - laž (Iv 8,44; 1 Iv 1,6s; 2,21)
- život - smrt (Iv 5,24; 11,25; 1 Iv 3,14)
- sloboda - ropstvo (Iv 8,33.36)
- gore - dolje (Iv 8,23)
- ljubav - mržnja (Iv 4,20).

Ivanovski **dualizam mogao bi imati svoj korijen u dualizmu prisutnom u židovskoj apokaliptici** (*Oporuka dvanaest patrijarha*). Dualizam je termin koji definira **filozofske i religiozne doktrine, utemeljene na dva suprotna principa koji oduvijek zajedno egzistiraju: princip dobra i princip zla**. Biblijska poruka o jednome stvoritelju i jednom gospodaru načelno isključuje dualizam u strogom smislu. U židovskoj apokaliptici, pod iranskim utjecajem, pojavio se **eshatološki dualizam**: nasuprot sadašnjega eona u kojem vlada zlo stoji dolazeći eon u kojem će Božje gospodstvo postati vidljivim. Taj kasnožidovski dualizam djeluje i na NZ, pa ipak ga je Kristova poruka razbila: **Božje kraljevstvo zahvaća već sada čovjeka**, novo stvorenje već je počelo – iako kršćanin još uvijek živi u ugroženosti i tek se nada dovršenju. U Prologu kod Ivana čitamo: *Svjetlo istinsko koje prosvjetljuje svakog čovjeka dođe na svijet; bijaše na svijetu i svijet po njemu posta i svijet ga ne upozna. K svojim dođe i njegovi ga ne primiše. A onima koji ga primiše podade moć da postanu djeca Božja (Iv 1,9-12)*. Kod Ivana se dualizam odnosi više na odgovor čovjeka na utjelovljenje Sina Božjega, tj. na **dualizam odluke** (pozitivan – odgovoran). Sin Božji je utjelovljenjem postao dio ljudskoga svijeta, ovoga vremena, koje dakle ne može biti okarakterizirano samo kao zlo. **Nema dakle strogog dualizma između Božjeg i ljudskog svijeta**, između sadašnjeg i budućeg svijeta.

9.5. Kumranski spisi i dualizam

Ivanovo evanđelje i njegove poslanice mogu se shvatiti kao razračunavanje s kumranskom teološkom misli. **Kumranski dokumenti**, otkriveni 1947, iznijeli su na vidjelo jednu drugu židovsku sredinu koja isto tako ima svojih **sličnosti s četvrtim evanđeljem**. S obje se strane zapaža veoma naglašen **dualizam na religioznom i moralnom području**. Izriču ga npr. **opreke svjetlo-tama i istina-laž**. Kao klasičan tekst kumranskog dualizma najčešće se navodi slijedeći tekst:

»On (Bog) stvori ljude da vladaju svijetom i pridruži im dva duha da stanuju u njima do određenog vremena njegova pohoda. To su duhovi istine i nepravde. Na mjestu svjetla izvor je istine, a na izvoru tame ishodište je nepravde. U ruci kneza svjetlila vlast je nad sinovima pravde, i oni hode putovima svjetla. Po anđelu tame događaju se lutanja svih sinova pravednosti, svi njihovi grijesi, svi prijestupi, sve krivnje i njihova djela nevjernosti događaju se po njegovoj vlasti prema Božjoj tajni, u tijeku njegova vremena. Sve njihove muke i vremena njihovih tjeskoba (dolaze) po vlasti njegove mržnje. Svi duhovi njegove vrste (traže) da unište sinove svjetla, ali Bog Izraelov i anđeo njegove istine pomažu svim sinovima svjetla« (1 QS 111,17-25).

Ovdje je očito u pitanju **strogi dualizam** koji daleko nadilazi sve slične izričaje Staroga zavjeta. On je ovdje samo utoliko ublažen što je **uklopljen u biblijsku vjeru u Stvoritelja**, koji je jedan i koji stoji iznad svega što je stvoreno. **Ali baš on od početka stvara i dobrog i zlog duha**, a to je nespojivo

sa Starim zavjetom. **Čitava povijest, prema gornjem tekstu, jest u znaku borbe između »sinova svjetla« i »sinova tame«.** Duhovnom domovinom tog dualizma obično se smatra **Iran**.

»Ja sam svjetlo svijeta. Tko ide za mnom, neće hoditi u tami, već će imati svjetlo života« (Iv 8,12). Dakle, u Ivana **dualistički obojen govor** je posvema u službi njegove kristološke koncepcije, on **služi samo boljem shvaćanju značenja Isusova dolaska za čovjekovo spasenje**.

9.6. Gnosticizam i dualizam

Već se dva stoljeća pokušava odrediti odnos Evanđelja prema gnostičkim strujama. »**Gnoza**« (grčki γνῶσις) znači jednostavno **spoznaja**, ali spoznaja u apsolutnom smislu. Za »gnostičare« je **spoznaja čin koji posreduje spasenje**. Zna se da je gnoza nastupala općenito kao **ezoterijski nauk** koji one što su u nj uvedeni (inicirani), nakon stanovitih čišćenja, navodi **na otvaranje spasenju koje se postiže spoznajom velikih religioznih istina ili zanosom**. Ti su nauci udahnjivali pravu **odbojnost prema materijalnim ili tjelesnim zbiljnostima i poistovjećivali ih sa Zlom**.

Gnoza nije bila samo problem Crkve u nastajanju, već svjetski fenomen toga vremena, neka vrsta **sinkretizma** koji su prihvaćali ljudi različitih religija. Može se govoriti o neke vrste svjetskoj religiji.

Glavni element u strukturi gnostičkog mišljenja jest **dualizam**:

a) **Teološki dualizam**: Radikalno suprotstavljanje duhovnog i materijalnog svijeta nužno vodi prema razlikovanju između **apsolutno onostranog i »dobrog Boga«**, koga se tek gnozom može spoznati, na jednoj, i **zlog stvoritelja materijalnog svijeta (kozmos) odnosno »Demijurga«**, na drugoj strani. **Svijet, koji je potpuno pokvaren i zao, ne može potjecati od dobrog Boga. Njegov je stvoritelj neko zlo, demonsko biće**. Dobri Bog, koji je svijetu nepoznat, želi izbaviti zarobljene duše iz tog zlog svijeta.

b) **Kozmološki dualizam**: Dva različita svijeta stoje nepomirljivo jedan nasuprot drugom: **nebeski svijet svjetla (»Pleroma«)**, koji pripada spomenutom »dobrom Bogu«, koji je čovjeku nepoznat, i na drugoj strani **zli svijet (kozmos)**, koji u sebi **zarobljava zrake svjetla što potječu od dobrog svijeta**. One po svojoj naravi ne pripadaju njemu, nego su se nekim slučajem u njemu našle i one **vape za svojim oslobođenjem**. Gnostičar doživljava taj **zli svijet** kao **sustav prisile i neumoljive sudbine, što u njemu rađa pesimizmom**.

c) **Antropološki dualizam**: Što je rečeno za svijet, to vrijedi i za čovjeka: i **čovjek se sastoji od dva različita dijela: od kozmičke materije i tjelesne duše (ψυχή)**, koja je također preko svojih požuda, posebno na području seksualnosti, posve **obilježena kozmičkim silama**, ali on **ima i božansku iskru svjetla, duh (πνεῦμα)**. Ta je iskra u čovjeku potpuno onostrana, ona je bez ikakve primjese zemaljskoga. Ona je nekim slučajem **zalutala u kozmičko-materijalnu sferu**, gdje se osjeća stranom i **zarobljenom**, čeznući za svojom domovinom. **Gnostik**

postize spasenje u času kad spozna da je njegova pneuma božanske biti i podrijetla i da se on zato po svojoj naravi ne može izgubiti. Tako on postaje »**po naravi otkupljen**«. Dakle, **otkupljenje je imanentno čovjeku, tu ne treba nikakav otkupitelj** koji bi za čovjeka morao nešto učiniti, osim **pomoći mu da dođe do te spoznaje**.

d) **Kristološki dualizam**: Gnoza, koja je prodrla u prvu Crkvu, stvorila je i svoju prepoznatljivu **gnostičku kristologiju**. **Otkupitelj** pripada nebeskom svijetu svjetla. On potječe od »Plerome« i predstavlja »**nebeskog Krista**«. Njemu nasuprot stoji **zemaljski Isus iz Nazareta**, koji se kao **čovjek** ne može **nikada s njime potpuno sjediniti**. Njih dvojica povezani su samo na vanjski način i za kratko vrijeme. »Nebeski Krist« sišao je na Isusa prilikom krštenja i s njim se samo prividno sjedinio. On nakon toga donosi gnostičku poruku o nepoznatom bogu, ali prije muke on ga ostavlja, tako da je razapet i trpio samo zemaljski Isus iz Nazareta. On zato nema nikakva *značenja* za spasenje, jer je materija nesposobna za spasenje. Dakle, **gnoza ne pozna ni stvarne inkarnacije ni otkupljenja**.

e) **Ivan i Gnosticizam**: Ivanovo evanđelje **ne pozna radikalnog, stvarnog dualizma**. **Svijet nije protivan Bogu. To je od njega stvoreni svijet (Iv 1,3.10) kojega se Bog nije nikada odrekao**. Bog Stvoritelj istodobno je i Bog Isusa Krista. »**Griješ**« **svijeta** nije nikakav prirodno-kozmički problem, već povijesna činjenica. **Isusova ljudska dimenzija** ne samo da nije omalovažena, već joj se pridaje posebno značenje. Ključna rečenica cijelog evanđelja glasi: »**Riječ je tijelom postala**« (1,14). Upravo povijesni Isus, Riječ tijelom postala, jest Mesija, Sin Božji. Nema tu ni traga dualističkoj kristologiji. **Isusova muka i smrt izvor su spasenja (3,16), a ono se ostvaruje vjerom u Isusa Krista**.

Istina, Ivanov pojam vjere ima u sebi i aspekt spoznaje (gnoze), ali nijednog trenutka nije zanemaren akt prihvaćanja (**pistis - vjera**). **Ivanovski dualizam**, prema tome, nije model kojemu bi bilo sve podložno, nego je to *izražajno sredstvo za tumačenje dramatičnog sukoba između Isusa i Židova, između Objavitelja i svijeta*. Uvijek je riječ samo o tome **hoće li se čovjek odlučiti za ono što mu Bog nudi u Kristu**.

Evandelist je u biti, suočavajući se s opasnostima gnostičkog utjecaja i služeći se nekim pojmovima dualizma, **razvio svoj vlastiti izričaj koji stoji u službi tumačenja inkarnacije vječnog Logosa i učinaka te inkarnacije na čovjeka i njegov svijet (usp. posebice I Iv 1,6-10; 2,4.9)**.